

Міністерство освіти і науки України
Закарпатський інститут
післядипломної педагогічної освіти

Т. Ф. Кричфалушій

**Роль нестандартних уроків
та ситуацій у процесі вивчення
зарубіжної літератури**

Методичний посібник

Тячів

- 2004 -

Т. Ф. Кричфалушій

***Роль нестандартних уроків
та ситуацій у процесі вивчення
зарубіжної літератури***

МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

ТЯЧІВ

2004

Тетяна Федорівна Кричфалушій

Роль нестандартних уроків та ситуацій у процесі вивчення зарубіжної літератури: Методичний посібник. — Тячів. 2004. — 76 С.

Рецензенти:

Г. В. Шумицька — кандидат філологічних наук кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін ЗІППО;

Т. Д. Гнаткович — завідувач кабінету суспільно-гуманітарних дисциплін ЗІППО;

Г. Д. Децик — методист української мови та літератури, зарубіжної літератури ЗІППО

У посібнику вміщено матеріал на допомогу вчителю зарубіжної літератури.

Його мета: допомогти вчителю в пошуках найбільш ефективних шляхів і методів вивчення художніх творів з урахуванням досягнень сучасного літературознавства та методики. У даному посібнику на конкретних прикладах показано, як максимально активізувати внутрішні ресурси учнів, що забезпечує особистісно зорієнтований рівень викладання шкільного курсу літератури.

Пропонуються методичні розробки, що мають нові, нетрадиційні підходи до вивчення як поетичних, так і прозових творів.

Методичний посібник затверджений науково-методичною радою ЗІППО
Протокол № 1 від 27 лютого 2004 р.

Передмова

Ми вступили в сторіччя, в якому освіта, знання, професійні навички відіграватимуть значну роль у долі людини. Без знань, які, до речі, дедалі ускладнюються, просто не можна працювати, приносити користь. Звичайно, в наш час дуже знизився престиж освіти. Тому що молодь бачить, що успіху в будь-якій справі можна досягти, не маючи при цьому хороших знань. Але це хибна думка, оскільки й ХХ століття було століттям Знань. Саме вони роблять наше існування осмисленим, багатим і захоплюючим.

Щасливий той, хто від природи допитливий, хто прагне як найбільше знати, щодня, щохвилини осягати нове. Виховання допитливості не відділити від виховання любові до книги. “Книга вчить, як на світі жить”, — каже народна мудрість. Читати, щоб пізнавати, мислити, захоплюватися могутністю людського розуму — яке прекрасне заняття! Книга збагачує знаннями, очищає морально, дає можливість спілкуватися з красою і величчю людського духу.

Якщо в школі учень байдуже проходить повз книжку, якщо з її сторінок йому не відкриваються інтелектуальні обрії світу, — то цьому учневі школа небагато дасть і піде він у життя з порожньою душею.

Державна національна програма “Освіта” (“Україна ХХІ століття”) передбачає формування гуманітарного мислення, прилучення до літератури ... надбань народної творчості, здобутків української і світової культури”¹.

Саме література є найважливішим засобом прилучення особистості до витоків національної духовності, культурних надбань українського народу та інших народів світу. Необхідна умова реалізації завдань курсу зарубіжної літератури — формування в учнів бажання читати, допитливості, образного мислення, здатності глибоко сприймати і розуміти художній твір, відчувати радощі і прикрощі, що їх переживають літературні герої, вміння емоційно відгукуватися на прочитане.

¹ Державна національна програма “Освіта” (“Україна ХХІ століття”). — К.: Райдуга, 1994. — С. 12.

Лише на цій основі можливе те гуманістичне, громадянське, моральне виховання, потреба якого викликана самим життям.

Завдання вчителя зарубіжної літератури полягає в тому, щоб максимально активізувати внутрішні ресурси своїх вихованців, щоб вони самі могли успішно впоратися з різноманітними навчальними проблемами, навчити їх на оптимальному рівні проявляти свій інтелектуально-вольовий і моральний потенціал.

Програми передбачають творчий підхід учителя до викладання курсу “Зарубіжна література”, щоб навчити кожного школяра умінню самостійно задовольняти власні естетичні потреби, цінувати прекрасне, використовувати його для формування себе як особистості.

Для досягнення успіху в пошуках сучасних підходів до вивчення літератури необхідні спільні зусилля у виробленні такої методики, на основі якої кожен вчитель міг би побудувати власне бачення матеріалу, врахувати нахили і можливості, рівень загальної підготовки учнів, визначити мету уроку і засоби її досягнення. Тільки творчий підхід до уроку забезпечить зацікавленість учнів і досягнення плідних результатів.

Посібник, що пропонується увазі вчителя, написано з урахуванням досягнень сучасного літературознавства та методики. У ньому на конкретних прикладах планів-конспектів уроків показано специфіку зарубіжної літератури як навчального предмета, взаємозв'язки зарубіжної літератури з українською літературою, зі світовою культурою. Чим більше мов знає учень, тим багатшою людиною стає. Виходячи саме з цих міркувань, твори російськомовних письменників доцільно вивчати мовою оригіналу. На думку автора, уроки за творчістю М. В. Гоголя краще проводити російською мовою, щоб яскравіше виділялися вpleтіння українського фольклору, щоб учні засвоїли поняття про *екзотизми* і мали можливість переконатися, що творчість М. Гоголя — втілення зв'язку двох великих культур — російської та української, міцно пов'язаних походженням та історичною долею.

Посібник містить методичні розробки, що мають нові, нетрадиційні підходи до вивчення як поетичних, так і прозових творів.

Нестандартні форми занять сприятимуть підвищенню ефективності роботи з учнями, прищепленню їм інтересу до літературознавчих досліджень, пошуків.

Оскільки побудова й проведення уроків — справа глибоко індивідуальна, залежить від особистості вчителя, автор тільки спробував дати вчителю певні орієнтири, які б допомагали йому розв'язувати навчально-виховні проблеми. Але ні в якому разі не слід забувати, що *література — це навчальний предмет.*

Література — найпотужніший засіб естетичного виховання

Курс зарубіжної літератури відкриває нові можливості формування багатогранної, інтелектуально й естетично розвиненої особистості. При її вивченні учні пізнають особливості розвитку духовної культури людства. Різноманітність творів, розділених віками й континентами, відмінність відображеного в них світосприйняття і художнього мислення народів на різних етапах їх розвитку зумовлює необхідність істотних корективів методики викладання. У пошуках сучасних підходів, засобів, прийомів, у першу чергу, слід виходити з тих завдань, які стоять перед вчителем зарубіжної літератури.

Література — це не тільки і не стільки дидактика. Вона передусім засіб задоволення однієї з первинних, фундаментальних потреб людини як розумної істоти — естетичної. Потреби у красі, гармонії, досконалості ідеалів. Тож кожен із нас має вміти дбати про розвиток і задоволення цього уміння. Адже людина постійно збагачує свій особистісний потенціал загальнолюдським, духовно-моральним досвідом, закарбованим у слові.

Література — не єдиний, але найпотужніший засіб естетичного виховання у школі. Бо вона — базовий вид мистецтва, основа всієї культури. Література охоплює своїм впливом усі інші види мистецтва. Для того, щоб їх повноцінно сприймати, необхідно володіти певним рівнем літературної культури, мати певну начитаність, уміння зіставити літературне підґрунтя з художнім текстом, який пропонує інший вид мистецтва. Література в школі — водночас і мистецтво, і наука. Завдання її полягає у тому, щоб прищепити випускникам належну культуру читання художніх творів. Основний шлях один: викладання літератури як мистецтва слова (на літературознавчій основі). Тільки за цієї умови стане можливим формування кваліфікованого читача, повноцінне естетичне виховання.

Естетичне виховання — це не стільки виховання митця, скільки людини з потужним духовним і творчим потенціалом, розвиненим образним і раціональним мисленням, здатної самостійно подбати про свою конкурентоспроможність. У літератури як навчальної дисципліни дуже великі виховні, людинотворчі можливості.

Настав час їх по-справжньому зреалізувати. Шлях до етики, до загальнолюдських цінностей — тільки через естетику, через красу і гармонію.

В. Г. Кремінь зазначив: “... всебічна підтримка читання — стратегічно важливого елемента культури ... це не тільки проблема освіти, а й загальнодержавна проблема”¹.

Без підвищення культури, якості освіти, оздоровлення моралі, без утвердження загальнолюдських цінностей не можна виховати людину майбутнього.

Гуманітаризація шкільної освіти означає, що вивчення шкільного предмета має бути організовано так, щоб учень міг у своїй свідомості співвідносити цей предмет з суміжними предметами в рамках освітньої галузі, з цілісною картиною світу, зі своїм духовним світом, з власною особистістю. Гуманітаризація — головна передмова для формування цілісного знання про світ, бо в цілісне знання входить не лише раціональний, а й емоційний, психологічний аспект. Саме уроки літератури займають у цьому процесі особливе місце, щоб практично реалізувати основну мету предмета. Добре усвідомлюючи, що дитину спочатку треба навчити вдумливо читати, закохати в літературу та зробити книгу її духовною потребою, необхідно використовувати для цього багато цікавих форм роботи.

¹ Кремінь В. Г. Освіта України. — 2002. — 28 грудня. — С. 7.

Сучасні типи уроків зарубіжної літератури та їх методичне забезпечення

Звільнення від жорстких методологічних обмежень сприяло розвитку творчої ініціативи вчителів. Про це свідчать нові методичні ідеї. Та у пошуках нових шляхів іноді недостатня увага приділяється головній меті курсу. Ні у кого не викликає сумніву, що зацікавленість предметом — запорука успішного навчання. Але, якщо прагнення викликати зацікавленість стає самоціллю, учні виходять зі школи без необхідних знань.

Життя не стоїть на місці, і методика викладання літератури невинно розвивається. Поряд із традиційними народжуються нові, або актуалізуються забуті типи уроків зарубіжної літератури: урок-лекція, урок-дослідження, урок-знайомство, урок-подорож, урок-діалог, урок-представлення (презентація) книги, урок-вистава, урок-літературний ринг, урок-балада, інтегровані уроки та інші.

Нестандартні (“те, что не соответствуют стандарту”¹) форми занять сприяють підвищенню ефективності роботи з учнями, прищепленню їм інтересу до літературознавчих досліджень, пошуків. Такі уроки перетворюють навчальний процес — роботу вчителя й учнів — у співпрацю. Відомий літературознавець Ю. М. Лотман рекомендував учителям літератури прагнути урізноманітнювати форми уроків.

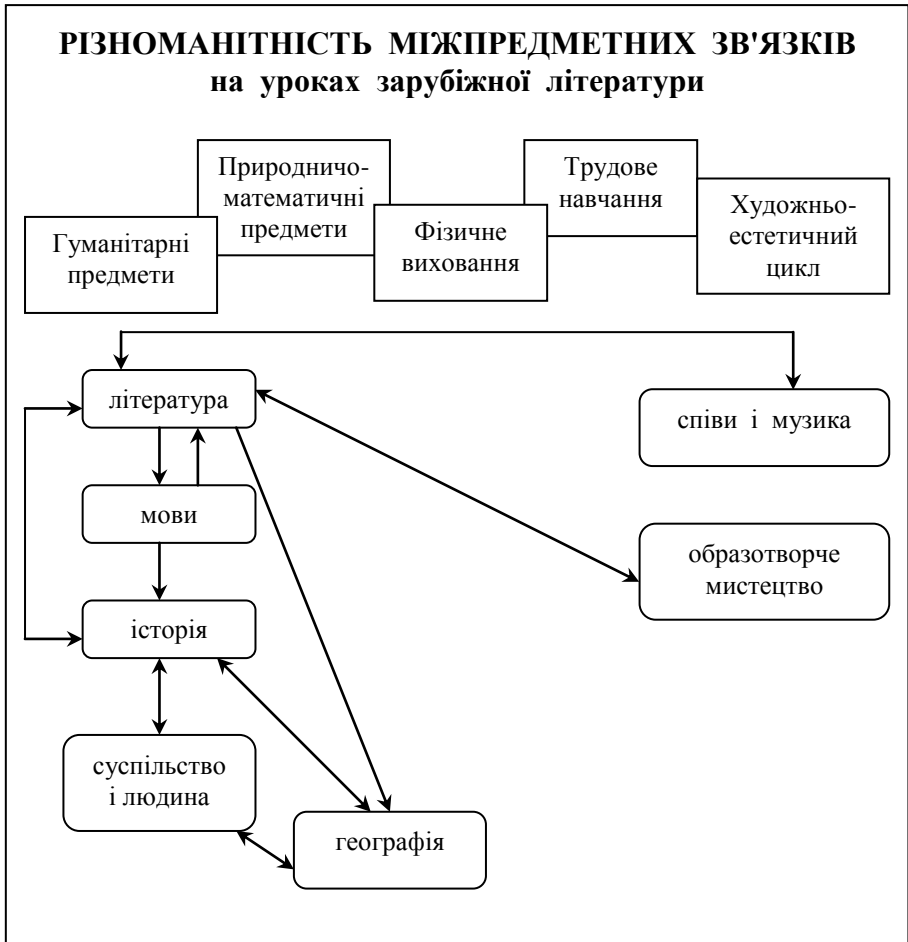
Завдання вчителя полягає передусім у тому, щоб максимально активізувати внутрішні ресурси своїх вихованців, щоб вони могли самі успішно упоратися з різноманітними навчальними проблемами. Їх треба навчити на оптимальному рівні проявляти свій інтелектуально-вольовий і моральний потенціал.

Нестандартний урок — це форма творчого пошуку, який дає змогу зробити аналіз художнього твору близьким до художнього.

¹ Словарь русского языка: В 4-х т./ АН СССР, Ин-т рус. яз. ; Под ред. А. П. Евгеньевой. — 3е изд., — М. : Русский язык, 1985-1988. Т. 2. К-О. 1986. 736. — С. 482.

На цих уроках створюється атмосфера душевного й інтелектуального піднесення, творчої співпраці та змагання.

При цьому здійснюються і міжпредметні зв'язки, бо поряд з вивченням творчості письменника учні ознайомлюються з історією та географією, звичаями та традиціями, культурою та мистецтвом відповідної країни.

Діти вчаться розуміти не тільки художнє слово, а й мову інших видів мистецтва. На кожному уроці має здійснюватися індивідуальний підхід до учнів шляхом диференціації завдань на різних етапах уроку, враховуючи індивідуально-психологічні особливості кожного. Форма такого уроку, особливість творчих завдань, конкурсів мають народжуватись із жанру твору.

П'ятикласники тільки починають входити у чарівний світ великої літератури. Як зробити, щоб, закінчивши школу, кожен з них став кваліфікованим читачем, умів самостійно орієнтуватись у мистецьких явищах? Цього можна досягти тільки за однієї умови — якщо будувати методiku вивчення на літературознавчій основі.

Основна вимога будь-якої методики: спочатку знайомство з текстом, а потім його аналіз і визначення місця в системі творчості письменника та всесвітньої літератури загалом. А що буде раніше: біографія і епоха чи сам твір — несуттєво. Важливо, щоб вивчення літератури було цікавим, розвивальним.

Успіх уроку залежить від підготовки до нього і вчителя, і учня. Він буде вдалий чи невдалий навіть від того, яке домашнє завдання визначить учитель і як він зорієнтує своїх вихованців на його виконання. Недостатньо, наприклад, дати учням завдання прочитати той чи інший твір. Вони, певна річ, можуть це зробити, але звернути увагу на потрібне, сприйняти прочитане буде для них заважко. Тому необхідною ланкою стає система випереджальних запитань та завдань до кожного твору, на які учні шукатимуть відповіді, читаючи дома весь твір чи його частину. Ці запитання допоможуть їм усвідомлювати прочитане, цілісно сприймати художній твір, бачити в ньому роль деяких епізодів, ключових фраз тощо.

Звичайно, сьогодення вимагає від учителя постійно шукати нові ефективні методи та прийоми навчання, але не слід відмовлятися і від кращих надбань традиційної методики, творчо використовуючи її у своїй роботі.

Існує думка, що лекційні, репродуктивні способи подачі нового матеріалу нерідко залишають учнів пасивними учасниками навчального процесу. З їхньою допомогою можна лише ознайомити вихованців з кращими творами світового письменства. Але не всі погодяться з таким твердженням. Результат роботи завжди різний,

тому що він залежить від багатьох факторів: рівня підготовки вчителя, його стажу роботи, наявності “творчої жилки”, темпераменту педагога.

Урок-лекція займає важливе місце в системі активних форм навчання. Тип лекції визначається темою і метою уроку, у відповідності з якою вона може бути ввідною, настановчою, поточною і оглядовою.

За характером викладу матеріалу і діяльності учнів лекція може бути інформаційною, пояснювальною, лекцією-бесідою.

На лекції вчитель здійснює систематичний виклад матеріалу, особливо, коли планує цей виклад великим блоком, реалізує внутріпредметні і міжпредметні зв'язки. Активізувати мислення учнів на уроці-лекції, дібрати власні приклади або ілюстрації, самостійно сформулювати висновки і наслідки з теорії. Одна з суттєвих особливостей шкільної лекції в тому, що вчитель безперервно слідує за засвоєнням матеріалу безпосередньо на уроці.

Урок-лекція може бути рекомендована в різних класах, та найбільшій ефективності він досягає в старших класах під час вивчення біографії письменника, огляду його творчості або літератури певного періоду. Водночас лекція привчає школярів до слухання матеріалу, створення за ним конспекту. Пропонується така структура уроку-лекції:

1. Постановка теми, мети уроку.
2. Повідомлення плану лекції.
3. Усний виклад теми лекції.
4. Сприйняття та запам'ятовування її учнями.
5. Самостійне складання ними плану, тез чи конспекту за змістом лекції.
6. Контроль за сприйняттям матеріалу старшокласниками (візуально та за допомогою запитань).
7. Коригування знань учнів.
8. Домашнє завдання: опрацювання теми лекції.

Зазвичай лекція ділиться на три частини:

- вступ;
- основна частина;

• **ВИСНОВОК.**

У *вступі* визначаються її тема, мета, план. В *основній частині* розкривається зміст навчального матеріалу. Наприкінці уроку робляться *висновки*. Таку структуру має лекція, присвячена одному питанню (наприклад, розкриттю творчого шляху письменника чи характеристиці літературного напрямку).

Наприклад, починаючи лекцію в 11-му класі, повідомляємо тему і мету уроку.

Тема. Модернізм в мистецтві та літературі на початку ХХ ст.

Мета: вказати на основні тенденції розвитку світового літературного процесу ХХ століття; переконати учнів, що література творить нову, художню дійсність; розвивати вміння та навички старшокласників аналізувати новий матеріал; виховувати філософське розуміння та естетичне сприйняття нових явищ в мистецтві та літературі.

План лекції залежить від матеріалу, який підбирає вчитель для розкриття змісту даної теми.

В основній частині вчитель має звернути увагу на характеристику ХХ століття як епохи великих зрушень у світовій літературі і культурі, пов'язаних передусім з принципово новим розумінням мистецтва і його співвідношенням з людським буттям. Мистецтво втрачає функцію наслідування життя, звільняється від соціальної залежності; головною ознакою його стають свобода самовиявлення митця і пошук нових форм творчості. Доцільно показати опорні схеми чи таблиці. Подальша робота на уроці будується на дослідженні художніх текстів письменників світу ХХ ст. (на вибір вчителя), яке переходить у дискусію.

Наприкінці лекції потрібно узагальнити її головні думки, підбити підсумки, закликати учнів до подальшого самостійного вивчення даної теми. Для цього пропонуються запитання і завдання:

1. Дайте характеристику розвитку літературного процесу ХХ століття.
2. Чому у світовому мистецтві і літературі ХХ століття активно розвивається модернізм і авангардизм? Чим це зумовлено?
3. Які основні риси модернізму? Авангардизму?
4. Які зміни стались у реалізмі ХХ століття?

5. У чому полягає відмінність масової культури від класичної?

Лекцію слід закінчити за 2-3 хвилини до кінця уроку, коли ще учні охоче слухають учителя.

На різних етапах роботи з художнім текстом використовуються певною мірою такі методи:

- пояснювально-ілюстративний;
- репродуктивний;
- проблемного викладу;
- частково-пошуковий (евристичний);
- дослідницький.

Проблема залучення молодого покоління до вічних, справжніх цінностей, що несе у собі справжня література, хвилює кожного вчителя. У статті “Організація дослідницької діяльності школярів на уроках зарубіжної літератури” О. О. Ісаєва підкреслює, що *“завдання учителя-словесника полягає не лише в тому, щоб пробудити в учнів дух дослідництва, створити на уроках сприятливі психологічні та дидактичні умови для цього, а щоб саме на цій основі формувати читача. ... Мета його — розвинути певні уміння та навички, необхідні для вирішення нестандартних завдань, що зумовлені змістом твору, навчити самостійному пошуку шляхів з’ясування істини”*¹.

Якщо вчитель зможе зацікавити учнів, то вони активно готуються до проведення таких уроків. Це сприяє підвищенню самостійності учнів у процесі виконання завдань по підручнику, з науковою літературою, словниками-довідниками, енциклопедіями, таблицями.

Урок-дослідження — це така форма, в якій домінує дослідницький метод вивчення матеріалу. Використання цього типу уроку зумовлене потребами сучасного суспільства, яке ставить перед школою завдання виховати творчу особистість, розвинути творчі задатки дітей, навчити їх мислити, здобувати знання самостійно й застосовувати їх на практиці. Особлива роль у цьому процесі належить літературі, оскільки

¹ Ісаєва О. О. Організація дослідницької діяльності школярів на уроках зарубіжної літератури // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. — 1999. — № 7. — С. 3.

вона впливає на розвиток раціональної та чуттєвої сфери людини.

У своїй роботі вчитель застосовує різноманітні способи створення проблемних ситуацій:

1. Постановка проблемного питання.
2. Інтригуючий початок уроку.
3. Полемічний характер лекційного матеріалу.
4. Зіставлення протилежних висловлювань про літературні явища.
5. Зіставлення художнього твору та ілюстрації до нього, кіночи телеекранізації, постановки та музичної інтерпретації.
6. Суперечливість, що закладена у змісті самого твору, наприклад, при змалюванні суперечливих образів, розкритті складних філософських та моральних проблем.
7. Зіставлення художнього твору та житєвих явищ, що були покладені в його основу, літературних образів та їхніх прототипів.

При підготовці та проведенні уроку-дослідження можуть бути використані такі види досліджень:

- біографічні;
- читацькі;
- літературознавчі;
- історичні;
- художні;
- перекладознавчі;
- мистецтвознавчі;
- краєзнавчі;
- бібліографічні.

Урок-дослідження не має сталої методичної структури, за дидактичною метою це найчастіше уроки вивчення нового матеріалу та закріплення, на яких домінують прийоми дослідницького методу: — науковий пошук, самостійний аналіз, зіставлення та ін.

Елементи дослідницької роботи (читацької) можна запроваджувати з 5-го класу. Перед учнями ставиться питання: *“Чи всі казки закінчуються щасливо?”* Наступний урок позакласного читання дасть

можливість дітям поділитися результатами своєї дослідницької роботи (найкраще для цього підходять казки О. Уайльда).

Є в програмі розділ, який дає широкі можливості для творчої роботи (мистецтвознавчий урок-дослідження). Перед учнями поставлена мета: зосередити увагу на проблемах, які підіймає тема *“Світ дитинства”*; пояснити, чому вони не втратили актуальності; розкрити погляди на дитину в різних історичних суспільствах, у творах видатних італійських та іспанських майстрів живопису доби Відродження, в літературних творах. Проблемне питання: *“Чи була де-небудь “золота доба” дитинства? Коли? Де знаходиться ця Країна Щасливого Дитинства? ”*. (Цей урок можна розглядати і як зразок інтегрованого уроку).

Інтегрований урок. У шкільній практиці часто зустрічаються інтегровані уроки. Готують і проводять їх учителі двох і більше навчальних предметів. Такі уроки дають можливість опрацювати з учнями значний за обсягом матеріал, домогтися міцних, усвідомлених міжпредметних зв'язків, усунути дублювання у вивченні ряду питань. Деякі вчені називають ці уроки *“міжпредметними”*, *“комплексними”*, *“суміщеними”*, проте термін *“інтегровані”* (від лат. Integer — повний, цільний) повніше відображає їхню сутність.

Методика інтегрованих уроків ще мало досліджена в сучасній педагогічній науці. За дидактичною метою це можуть бути уроки вивчення нових знань; уроки систематизації та узагальнення; комбіновані уроки. Загальна структура інтегрованих уроків включає такі компоненти:

- вступне слово вчителя з постановкою мети та завдань уроку;
- актуалізація опорних знань, необхідних для свідомого сприйняття його змісту;
- розкриття змісту навчального матеріалу;
- підведення підсумків, оцінювання роботи учнів, завдання додому.

Найчастіше на інтегрованих уроках використовуються методи проблемного викладу, частково-пошуковий (евристичний) та дослідницький. Роль цих уроків буде зростати, що зумовлено закономірностями розвитку сучасної науки, педагогічної теорії та практики, а також вимогами суспільства, яке потребує формування особистості, котра б володіла не розрізненими знаннями з різних галузей, а мала цілісну систему знань як інтегровану, взаємодіючу систему. У роботі з учнями

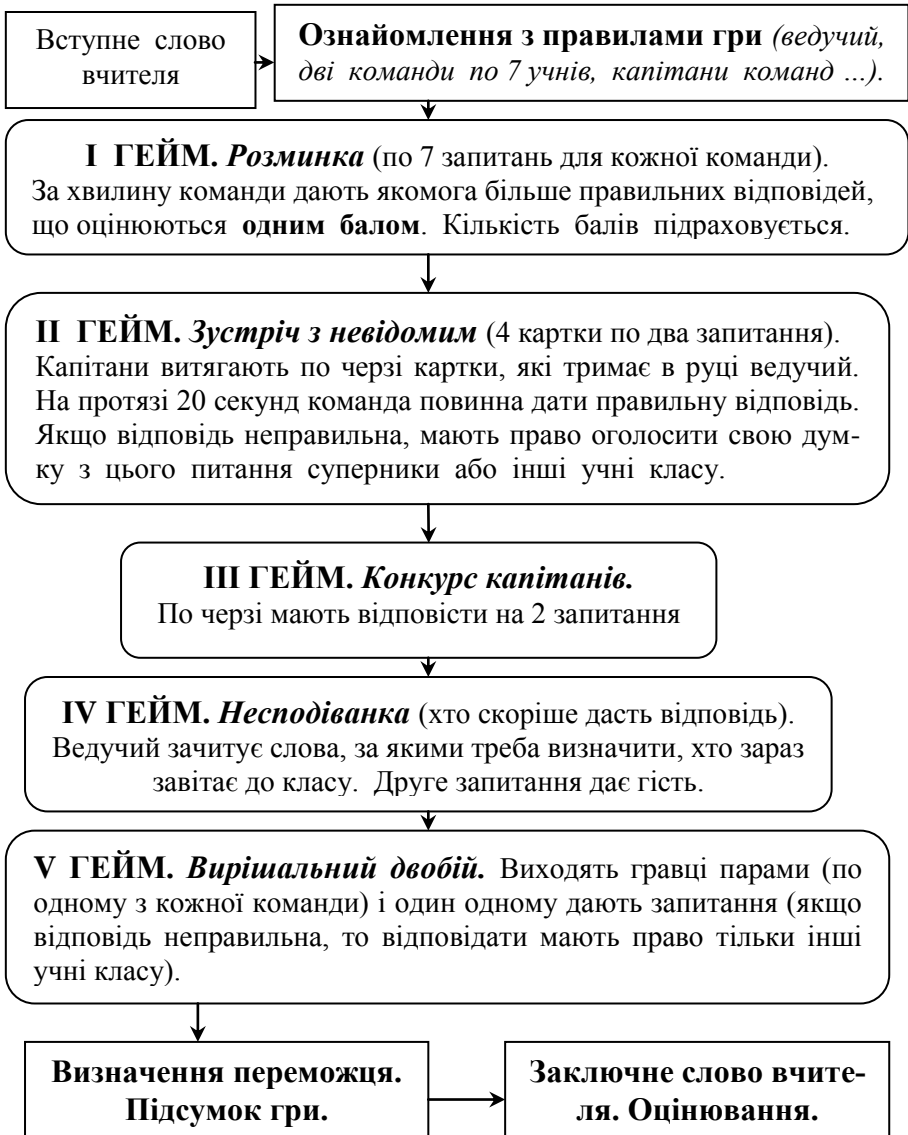
середнього шкільного віку найчастіше перевага надається таким формам ведення уроків, де

- створюються групи учнів з використанням помічників учителя “консультантів” (групова форма навчання з диференційованими завданнями);
- оптимально поєднуються колективні, групові та індивідуальні форми навчання;
- раціонально поєднуються різні форми колективної роботи учнів: взаємодопомога, взаємоперевірка, взаємооцінювання, дискусія, бесіда;
- максимально використовуються помічники вчителя: інформатори, консультанти, екскурсоводи, літературознавці тощо.

Саме для підліткового віку актуальним є забезпечення самореалізації на уроках зарубіжної літератури. Вчитель повинен добре продумати, як організувати активну навчальну діяльність школярів 5-8 класів, яким чином прилучити до книги, як навчити її не просто читати, а й отримувати насолоду від зустрічі із книгою.

Пробудження фантазії, розвиток емоційної сфери дитини 5-6 класів відбувається на уроках-казках, в ігровій формі, що допомагає у вихованні уважного читача.

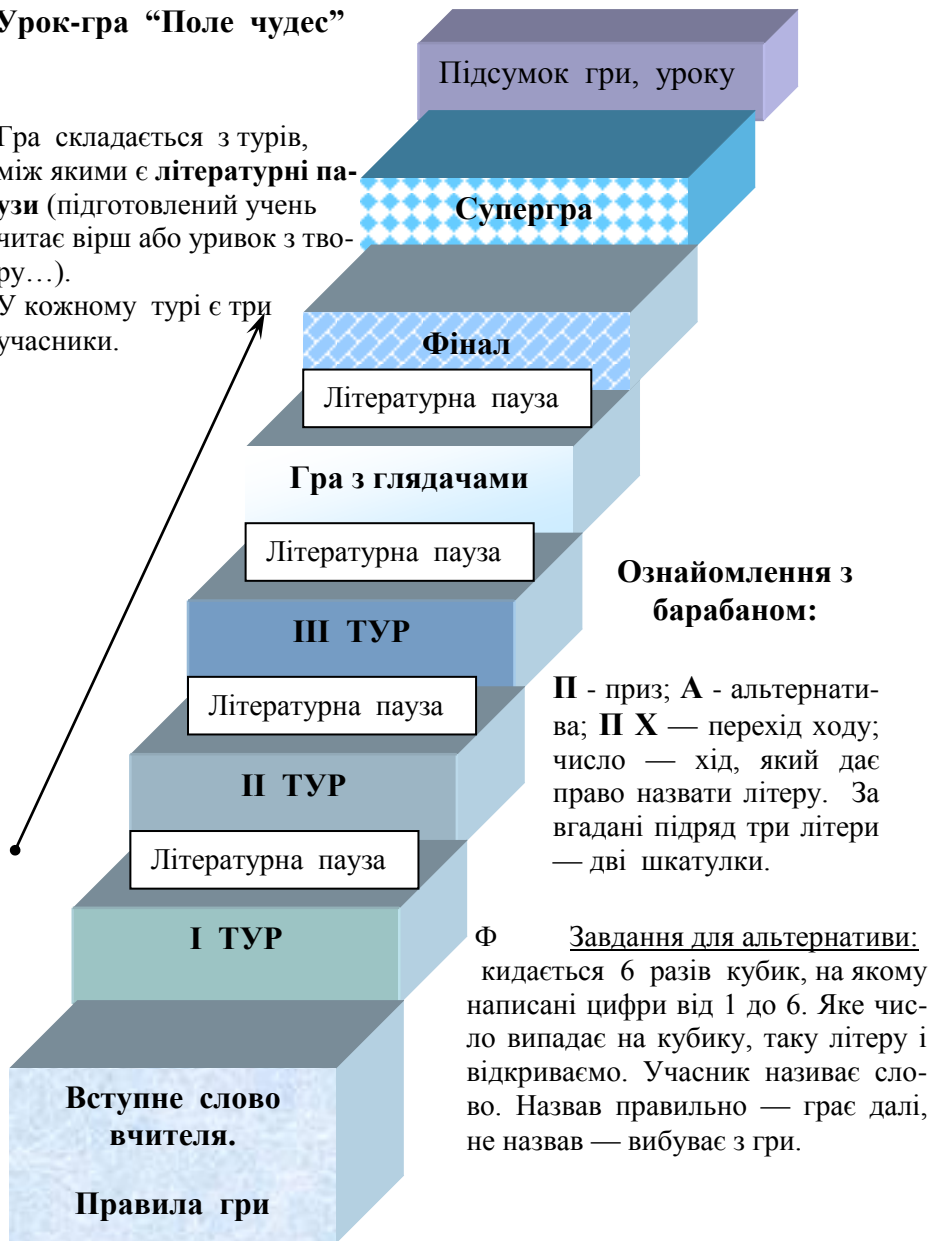
Урок-гра “Щасливий випадок” може мати таку структуру:

Урок-гра “Поле чудес”

Гра складається з турів, між якими є літературні паузи (підготовлений учень читає вірш або уривок з твору...).

У кожному турі є три учасники.

Активізація навчальної діяльності школярів за рахунок виконання різноманітних життєвих ролей проявляється на **уроках-подорожах, уроках-виставах ...** Тому форми і методи повинні бути активними: **різнопланове читання, екскурсії, інтегровані уроки, уроки-інсценізації, уроки творчості.**

У 7-8 класах характер навчальної діяльності має збуджувати розум, сприяти формуванню критичного мислення, збільшенню самостійної роботи учнів. Вони виступають асистентами, консультантами з певних питань.

Урок-вікторина дозволяє в ігровій формі повторити та узагальнити вивчений матеріал з будь-якої теми.

Зануритися у дивовижний світ природи допоможе **урок-подорож** за календарем. Тема “Природа в літературі” стане для учнів набагато цікавішою, наочнішою, якщо до неї дібрати відповідне тло, скажімо, *музику* і *живопис*. Структура уроку з їхнім залученням може бути такою.

Епіграфом доречно обрати слова К. Станіславського: *“Слово — не просто звук, а засіб збудження образів ... Слухати ... означає бачити те, про що говорять, а говорити — означає малювати зорові образи”*.

Заздалегідь клас поділений на чотири групи, кожна з яких представляє “свою” (залежить від дня народження) пору року. Протягом п'яти хвилин учні мають продемонструвати відповідні емблеми (“осінь”, “зима”, “весна”, “літо”), виразно прочитати вірш, дібрати або намалювати картину, що розкривала б настрій цього вірша, відповісти на запитання: “Як наші пращури характеризували пори року?” (тут можна скористатися альбомом “Народознавство”).

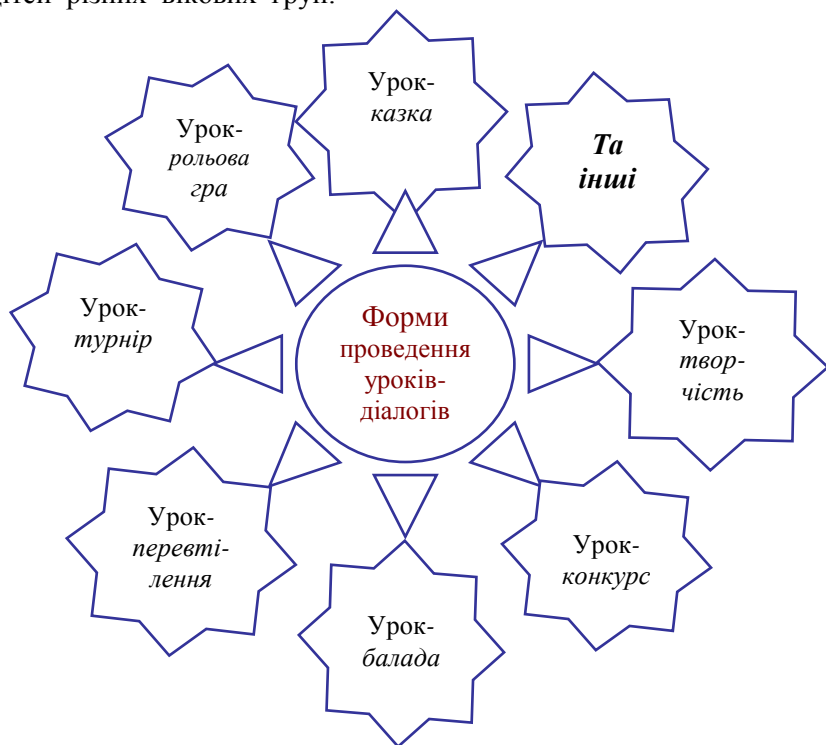
Після цього запрошений на урок учитель образотворчого мистецтва проводить з учнями роботу за картиною В. Бакшеева “*Блакитна весна*”.

Прослухавши далі грамзапис фортепіанної п'єси П. Чайковського “Пори року”, школярі діляться враженнями від почутого і порівнюють їх з тим, як вплинуло на їхні емоції образотворче полотно. Така робота налаштовує п'ятикласників на сприйняття того, як знайомі їм з життя і з мистецтва картини природи відбиваються в поетичному слові, зокрема у творчості Алкмана, Лі Бо, Мацуо Басьо.

Персі Біші Шеллі, Ф. Тютчева, П. Верлена, С. Єсеніна. Порівнюючи живописний пейзаж із літературним, учні роблять висновок, що *живописний пейзаж ми бачимо, а літературний — уявляємо*.

Отже, поезія — це велике диво. Вона відкривається, як і диво природи, не відразу і далеко не кожному, а тільки людині розумній, добрій, чутливій та уважній.

Вивчаючи історичні, філософські, мистецькі, зокрема літературні твори певної доби, учні охоче включаються в навчальний діалог. І тут дуже багато залежить від учителя, від рівня володіння ним методикою побудови **уроку-діалогу**. Змістова структура такого уроку викладена в книзі С. Ю Курганова¹. Відомо багато форм проведення уроків-діалогів для дітей різних вікових груп.

¹ Курганов С. Ю. Ребёнок и взрослый в учебном диалоге. — М., 1989. — С. 10.

Роль та позиція читача багатозначна: він має впізнати та зрозуміти, усвідомити, відчувати, проникнути у світ, який він відкриває; вміти відтворити його та виробити власну позицію, отже, створити свій світ, своє уявлення. Вчитель спрямовує бесіду на уроці, обмін думок вихованців, орієнтує та спрямовує творчий пошук учнів. Результат у вчителя та учня має бути майже однаковий: зростання учня як особистості, розширення його досвіду як культурологічного, так і навчально-пошукового.

З точки зору особистісно зорієнтованого навчання та виховання урок-діалог важливий тим, що він дозволяє виходити за межі відомого, вивільнити підсвідоме, збагатити своє “Я”.

Це, в свою чергу, відкриває простір для пізнання світу, культури, людей, для самопізнання, самовираження, самоствердження вихованців. Мета навчальної діяльності на уроках зарубіжної літератури полягає насамперед у здобутті учнями знань, умінь та навичок творчого мислення. Саме таким чином організована робота дасть змогу вчитися слухати одне одного, розмірковувати над висловленнями однокласників, розвивати власну думку.

З метою повторення і узагальнення вивченого матеріалу у старших класах проводиться **урок - прес-конференція**.

Напередодні клас ділиться на кілька груп. Одна з них представлятиме гостей, інші — редколегію тієї чи іншої газети або журналу. Наприклад, газета “Літературна Україна”, журнали “Всесвітня література ...” та “Зарубіжна література ...”. Запитання для прес-конференції кожна група готує самостійно. Відповідають на запитання спеціалісти прес-центру. Беруться на озброєння різноманітні методи, що роблять урок позакласного читання цікавим, дають можливість включитись у нього всім учням.

Отже, **урок позакласного читання (прес-конференція)** в 11-му класі за романом Карела Чапека “Гордубал”.

Ведучий починає урок коротким вступним словом про творчість чеського письменника, наголошує, що “Гордубал” — перший роман соціально-філософської трилогії. Потім повідомляє, що одна з газет вмістила лист К. Чапека “До одного читача”, знайдений серед паперів письменника літературознавцем. У зв'язку з цією публікацією у читачів виникло багато запитань, тому прес-центр надає можливість зустрі-

тися з людьми, які дадуть відповіді на всі ці питання. Ведучий представляє гостей — учасників конференції:

1. Бедржіх Голомбек — журналіст газети “Лідове новіни”.
2. Мірослав Галік — чеський письменник і літературознавець.
3. Мартін Фріч — кінорежисер, народний актор Чехії.

Запитання до Бедржіха Голомбека:

- *Як і де Ви познайомилися з Карелом Чапеком?*
- *14 жовтня 1932 року газета “Лідове новіни” під заголовком “Тідкарпатська трагедія” опублікувала Ваш звіт про судовий процес. Ознайомте, будь ласка, присутніх зі справою про вбивство закарпатського селянина його односельцем.*
- *Яку оцінку роману “Гордубал” дала літературна критика 30-х років?*

Запитання до Мірослава Галіка:

- *До останнього часу вважалося, що безпосереднім імпульсом, під впливом якого виник задум роману К. Чапека “Гордубал,” послужила кореспонденція Б. Голомбека. Публікація листа “До одного читача” поставила під сумнів це твердження. Що, на Вашу думку, покладено в основу роману? Що цікавило автора перш за все?*
- *Чому він вирішив змінити прізвище Гардубей на Гордубал?*
- *Чи вдалося письменникові продемонструвати, наскільки викривленою й насильницькою буває реконструкція дійсності в наших ретроспективних точках зору?*
- *У чому полягають особливості сюжету?*

Запитання до Мартіна Фріча:

- *Ще до початку роботи над “Гордубалом” Ви добре знали твір. Яку роль у композиції відіграє образ Штефана Маньї?*
- *Саме в чому Ви вбачаєте основний урок долі Гордубала?*
- *Які почуття Ви пережили, дізнавшись про смерть Юрая?*
- *Вам довелося співпрацювати з таким відомим письменником на “Ллойдфільмі” під час екранізації роману “Гордубал”. Які моменти згадуєте із задоволенням?*

Запитання “журналістів” можуть бути найнесподіванішими.

Спеціалісти прес-центру відповідають на запитання. “Журналісти” слухають відповіді, роблять записи. Кожна редколегія повинна випустити свій номер газети чи журналу. Оцінює їх учнівське журі. До речі, запитання теж оцінюються. В кінці уроку підбиваються підсумки прес-конференції.

Така форма роботи виховує в учнів зацікавленість, уміння працювати з додатковою літературою, товариську взаємодопомогу. Подібні уроки діти люблять, тому що тут їм ніколи нудьгувати.

Незвичайна форма заняття робить пізнавальну діяльність учнів колективною.

Нова програма із зарубіжної літератури передбачає творчий підхід до викладання предмета. Тому головне завдання для вчителів зарубіжної літератури — оцінка цієї програми, зорієнтуватися в методах і способах її реалізації.

12-бальна система оцінювання збільшує самостійність учня, підвищує його відповідальність. А завдання вчителя полягає в тому, щоб максимально активізувати внутрішні ресурси вихованців, навчити їх ні в якому разі не втрачати свою індивідуальність.

Одне з вузьких місць методики викладання зарубіжної літератури в школі — **проведення уроків оцінювання вмінь та навичок учнів**. Адже під час такого уроку слід опитати близько тридцяти школярів. Як зробити це не формально, а з максимальною користю для справи, для підвищення зацікавленості школярів предметом?

Головна умова при виборі нестандартних форм проведення зазначених уроків — це забезпечення об’єктивного оцінювання навчальних досягнень учнів. Кожну оцінку вчитель повинен аргументовано умотивувати, довести до відома учня та оголосити перед класом.

Загальна схема проведення уроків тематичного оцінювання (ТО) може бути такою.

За кожною темою згідно з програмою учитель готує 12 запитань і ознайомлює з ними учнів на перших уроках з вивчення певного навчального матеріалу. Вони поступово, від уроку до уроку, дають відповіді на запитання і демонструють рівень своїх знань.

За рівнем досягнень учні об'єднуються у відповідні групи:

початковий рівень (I) — знання на елементарному рівні;

середній рівень (II) — уміння відтворювати значну частину вивченого матеріалу;

достатній (III) — учні під керівництвом вчителя добирають аргументи для підтвердження своїх думок;

високий (IV) — уміння вільно висловлювати думки, переконливо доводити власну позицію.

Для учнів, які виявили початковий (I) та середній (II) рівні компетентності, вчитель готує перфокартки із тестовими завданнями (два варіанти по 6 завдань). Учні, досягнення яких відповідають достатньому (III) та високому (IV) рівням компетентності, крім тестів, отримують завдання дати розгорнуту відповідь на запитання. Ті з них, які виявили рівень досягнень відповідно до 9 — 12 балів, залучаються до подальшої роботи як асистенти. Вони утворюють творчу групу і проводять опитування своїх однокласників.

Важливо, щоб учні заздалегідь були ознайомлені зі схемою опитування та знали, до якої групи вони належать і хто з учнів-асистентів проводитиме опитування. Це сприятиме доброзичливій атмосфері на уроці, унеможливить несподіванки, допоможе зосередитися на навчальному матеріалі.

- *Проведення тематичного оцінювання¹.*

Методична заувага.

Вчитель опитує учнів творчої групи, пропонуючи їм 12 запитань та творчі завдання (див. листок взаємоконтролю). Під час відповіді використовуються схеми до творів, ілюстрації, висловлювання відомих письменників тощо. Решта учнів уважно вислуховують відповіді, таким чином повторюючи вивчений матеріал.

¹ Кричфалушій Т. Ф. . Вчителю допомагають учнівські групи. // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. — 2003. — № 9. — С. 15 - 16.

_____ клас ТО № _____ Запитання:	ЛВК
1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12.	
Творчі завдання:	
1. 2. 3. 4.	

КВК (картка взаємоконтролю)																
ТО № _____		Клас _____				Рівень _____										
Тема: _____																
№	Прізвище та ім'я учня	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Тв зав.	Бали	
															Ас	Вч
1.																
2.																
3.																
4.																

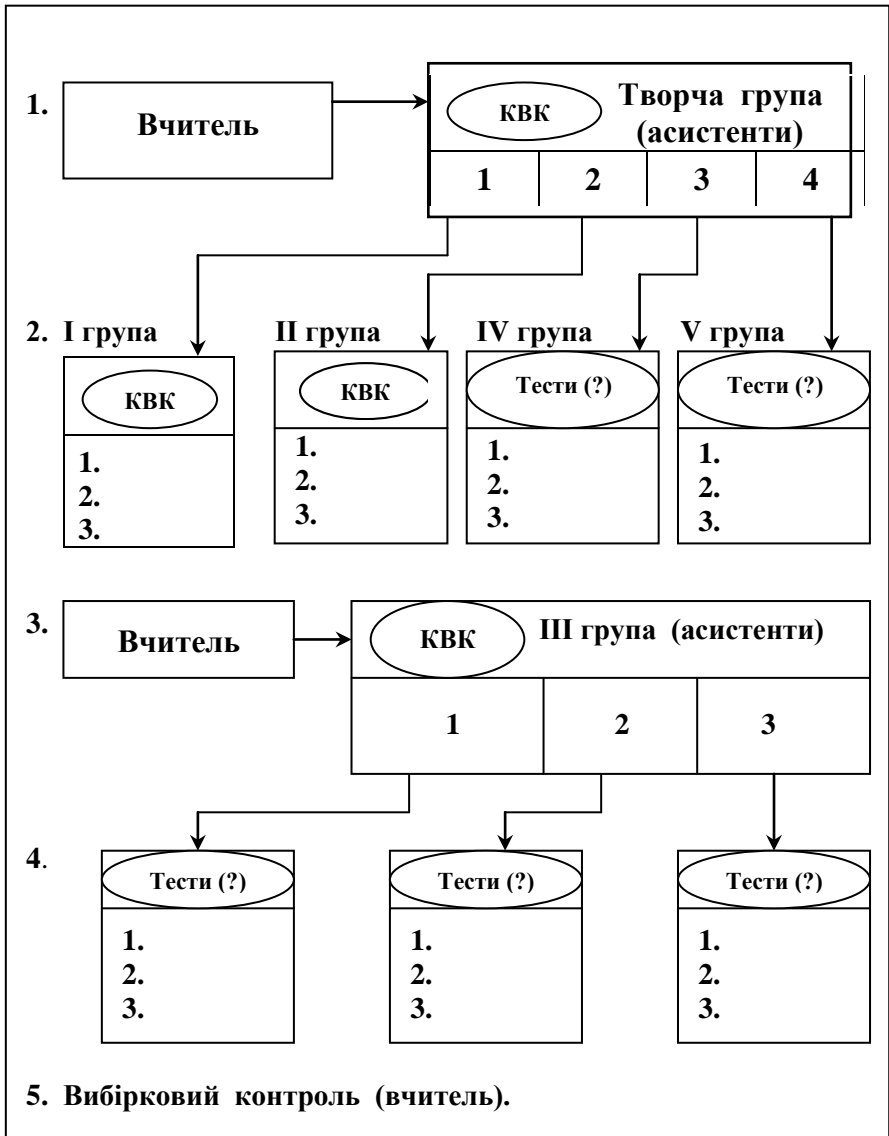
Вчитель: _____

Асистент: _____

1. Учні творчої групи (асистенти) проводять самостійне опитування та тестування (за картками взаємоконтролю (КВК) та перфокартками).
2. Вчитель працює з учнями III групи. Вони роздають “своїм” учням тестові завдання та відповідають на запитання вчителя.
3. Учні III групи перевіряють завдання “своїх” учнів, оцінюють відповіді, заповнюють КВК.
4. Вчитель під час роботи груп проводить вибірккову перевірку правильності оцінювання асистентами досягнень учнів.
5. Асистенти здають учителю КВК з результатами опитування.
6. Вчитель підбиває підсумки уроку та оцінює діяльність учнів. Готуючи питання до ТО, вчитель повинен враховувати основні вимоги до знань і вмінь учнів конкретного класу.
7. Вчитель під час роботи груп проводить вибірккову перевірку правильності оцінювання асистентами досягнень учнів.
8. Асистенти здають учителю КВК з результатами опитування.
9. Вчитель підбиває підсумки уроку та оцінює діяльність учнів.

Таку форму роботи (її елементи) можна запроваджувати з п'ятого класу. Не треба боятися, що це для учнів цієї вікової категорії занадто складно. Поступово вони оволодівають методами роботи, привчаються долати труднощі, розуміють, що навчання — це відповідальна робота.

Урок ТО. Схема опитування:

Однією з ефективних форм проведення підсумкових уроків та уроків тематичного оцінювання є творчий звіт учнів. **Уроки-звіти** дають можливість кожному учневі виявити творчу ініціативу і здібності, показати результати власної праці. Клас можна поділити на 3 - 4 групи. Учні самі вирішують, хто виступить з рефератом, хто — з повідомленням, короткою інформацією чи художньою розповіддю, хто підготує вікторину, хто буде рецензентом. На уроці всі учні повинні працювати і отримати оцінку.

Хід роботи на уроці:

- Виступ учня з рефератом.
- Повідомлення, інформація (за темою реферату).
- Виступ рецензента.
- Вікторина для учнів II і III (IV) груп.
- Узагальнення виступів учителем.
- Потім виступ учнів інших груп.
- Підсумкове слово вчителя. Виставлення оцінок.

Під час тематичного оцінювання “враховується повнота, свідомість і міцність засвоєння найважливішої наукової інформації, яка передбачена програмами й фактично вивчена на уроках чи інших видах занять; знання й розуміння зв'язків і взаємозалежностей між вивченими явищами, законами, закономірностями і правилами, вміння користуватися набутими знаннями для правильного пояснення конкретних фактів і явищ реальної дійсності, самостійності суджень”¹.

Пам'ятаючи про те, що *ворогом будь-якої ідеї є одноманітність*, для тематичного оцінювання слід планувати різні види навчальної діяльності. Це насамперед **творчі роботи** (докладні і стислі *перекази, твори, реферати, доповіді*). Важливо навчити учнів й правильному науковому оформленню роботи. На уроках літератури домінуючою формою навчання і здійснення контролю за досягнутими результатами є діалог, який відбувається на всіх етапах навчальної діяльності і до якого учнів залучає вчитель, спонукаючи розмірковувати, робити узагальнення і висновки.

¹ Український педагогічний словник. — К., 1997. — С. 245.

Учні вчаться висловлювати власні думки й оцінки. Саме цим і пояснюється інтерес до **уроку-семінару**.

Підготовка починається з визначення теми. Вчитель заздалегідь (на 2 - 3 тижні до його проведення) пропонує учням план семінару й рекомендовану літературу. Повідомляються основні питання теорії, контрольні запитання, за якими буде проведено опитування; дається певний набір нестандартних вправ, які допоможуть учневі розкрити свої творчі здібності. Найкраще, коли над окремою проблемою (питанням) працює група учнів, а один з них доповідає про результати роботи. Семінарське заняття передбачає поряд із колективною формою роботи значну диференціацію та індивідуалізацію, тому що окремі учні отримують завдання підготувати повідомлення, доповідь, співдоповідь, реферат, рецензію на доповідь чи на реферат.

Учнів ознайомити з пам'яткою “Як готуватися до семінару”.

Вчитель повинен спрямувати учнів на поетапну роботу в підготовці до уроку, допомогти в написанні доповідей і рефератів. Від якості самостійної роботи учнів у значній мірі залежить, наскільки цікаво пройде семінарське заняття, а обговорення проблеми буде носити творчий, активний характер.

Урок-семінар можна провести методом малих груп, що забезпечує високий відсоток працюючих і опитаних у ході заняття.

- ✓ Перша група — доповідачі за вибраними запитаннями.
- ✓ Друга група — опоненти. Їх завдання — доповнити доповідачів, щоб запитання було висвітлено в повному обсязі.
- ✓ Третя група — рецензенти. Вони складають письмові рецензії на відповіді учнів. В залежності від часу одну - дві рецензії заслуховують, а решту здають на перевірку.

Після розгляду питання малі групи міняються ролями. Доповідачем стає група, що вибрала собі друге запитання за планом семінару. І так далі. Після семінарського заняття можна прийняти залік, а результати занести до залікової картки.

* * *

Наступні розділи даного посібника **«Навчально-методичні матеріали»** (сторінки 30 – 52) та **«Позакласна робота із зарубіжної літератури»** (сторінки 62 – 72) містять розробки уроків (урок-знайомство, урок-подорож, урок-дослідження, урок-балада, інтегрований урок-дослідження) і сценарій позакласного заходу.

Для зручності користувачі побачать їх на сторінці сайту **«Розробки уроків»** та **«Позакласні заходи»**.

ЛІТЕРАТУРА

1. Айзерман Л. С. Литература в старших классах: Уроки и проблемы. Кн. Для учителя . — М. : Просвещение, 2002.
2. Бігун Б. Постмодерністський образ світу // Вікно в світ. — 1999. — № 3. — С. 88 — 96.
3. Зарубіжна література / За ред. О. М. Ніколенко, Н. В. Хоменко, Т. М. Конєвої. — К.: Видавничий центр “Академія”, 1998.
4. Ісаєва О. О. Організація дослідницької діяльності школярів на уроках зарубіжної літератури // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. — 1999. — № 7. — С. 3.
5. Ісаєва О. О. Дискусія на уроках зарубіжної літератури : Урок-диспут з вивчення роману А. Камю “Чума”// Зарубіжна література в навчальних закладах. — 2000. — № 12. — С. 15 — 17.
6. Кремінь В. Г. Освіта України. — 2002. — 28 грудня. — С. 7
7. Курганов С. Ю. Ребёнок и взрослый в учебном диалоге. — М., 1989. — С.
8. Словарь русского языка: В 4-х т./ АН СССР, Ин-т рус. яз. ; Под ред. А. П. Евгеньевой. — 3е изд., — М. : Русский язык, 1985-1988. Т. 2. К-О. 1986. 736. —С. 482.
9. Український педагогічний словник. — К., 1997. — С. 245.

ЗМІСТ

Передмова	3
Література — найпотужніший засіб естетичного виховання	6
Сучасні типи уроків зарубіжної літератури та їх методичне забезпечення	8
<i>Урок-лекція</i>	11
<i>Урок-дослідження</i>	13
<i>Інтегрований урок</i>	15
<i>Урок-гра</i>	17
<i>Урок-подорож</i>	19
<i>Урок-прес-конференція</i>	21
<i>Урок тематичного оцінювання</i>	23
<i>Урок-семінар</i>	29
Навчально-методичні матеріали	
<i>Урок-знайомство (5 клас)</i>	30
<i>Урок-подорож (6 клас)</i>	34
<i>Урок-дослідження (9 клас)</i>	38
<i>Інтегрований урок-дослідження (9 клас)</i>	46
<i>Урок-балада (11 клас)</i>	52
Позакласна робота із зарубіжної літератури	
<i>Подорож до Країни Казок (для 5 — 7 класів)</i> Сценарій дитячого свята.....	62
Додаток № 1	
<i>Родовід богів грецької міфології</i>	74
Література	75